

ისტორიოგრაფია

Historiography

მერაბ კალანდაძე

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

სკანდინავიის ქვეყნების შუა საუკუნეების ისტორიის შესწავლა საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში

წინამდებარე ნაშრომი, როგორც სათაურიდანაც კარგად ჩანს, ისტორიოგრაფიულ ხასიათს ატარებს და მიზნად ისახავს გამოარკვიოს ერთი კონკრეტული საკითხი: სკანდინავიის ქვეყნების შუა საუკუნეების ისტორიის შესწავლა საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში (1921-1991). ფაქტობრივად ეს გახლავთ ქართული მედიევისტის ისტორიის ერთი საინტერესო სეგმენტი, რომელიც დღემდე სრულიად ხელუხლებელია, პროფ. ბორის პორშნევის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „ქალწულებრივ თემას“ წარმოადგენს. მას ქართული კონტექსტი გააჩნია. ეს სიახლეა და ამ თემის დამუშავების პირველ მცდელობად გვევლინება. ის ჩვენ მიერ ჩაფიქრებული დიდი მონოგრაფიის „სკანდინავიის ქვეყნების ისტორიის შესწავლა საქართველოში“ ერთი შემადგენელი ნაწილია.

უნდა დავინყოთ საბჭოთა ისტორიოგრაფიის შეფასებით. ეს საკმაოდ სენსიტიური თემაა და მისი გამორკვევა ადვილი არ იქნება. საკითხი არის პრინციპული. მის მეცნიერულ გადაწყვეტას დიდი მნიშვნელობა გააჩნია და ხელს შეუწყობს ამ თემის კვლევის მეცნიერული გზით წარმართვას. დაგვეხმარება მისი ადეკვატური სურათი წარმოვაჩინოთ. ეს საკითხი საბჭოთა წლებში იყო ძალზე პოლიტიზებული და იდეოლოგიზებული. ასეთი იყო პოლიტიკური ნება. ჩვენ ვცადეთ, გაგვესწორებინა ეს შეუსაბამობა და მისი განხილვა პოლიტიკური განსჯის სფეროდან აკადემიური მსჯელობის საგნად გვექცია.

როგორ შეიძლება შევაფასოთ საბჭოთა პერიოდის ქართული

ისტორიოგრაფია? ერთმნიშვნელოვნად დადებითად ან უარყოფითად შეფასება, ალბათ, მაინც დიდ სიფრთხილეს მოითხოვს და საკმარისი არ იქნებოდა. მან საინტერესო სახეცვლილება, ევოლუცია განიცადა, რომელიც აშკარად სცილდება წმინდა აკადემიურ ჩარჩოებს და მკვეთრად გამოკვეთილი პოლიტიკური სარჩული აქვს. ის პირობითად, ორ მონაკვეთად იყოფა, რომელთა შორის პრინციპული განსხვავება არსებობს. ცხადია, საუბარია საბჭოთა და პოსტსაბჭოთა პერიოდზე. ერთ შემთხვევაში ვარდისფერები ჭარბობს, მეორეში კი უფრო მუქი ფერები დომინირებს.

არსებითად, საქმე ეხება საკითხის პერიოდიზაციას. ამ თემის წინ წამოწევა და განხილვა საინტერესოა და აქტუალურად მიგვაჩნია. საბჭოთა პერიოდში, ბუნებრივია, პრიორიტეტული იყო საბჭოთა ისტორიოგრაფიის აპოლოგეტური შეფასება. ეს არცაა გასაკვირი. ამგვარი კონიუნქტურული დამოკიდებულება სავსებით შეესაბამებოდა იმ ეპოქის სულისკვეთებას. დღეს, ცხადია, ამგვარი ტონი მოძვლებულია, ისტორიის განვლილი ეტაპია. ეს იყო ერთი უკიდურესობა. არსებობს საშიშროება, რომ ერთი უკიდურესობიდან მეორეში შეიძლება ამოვყოთ თავი. საბჭოთა ისტორიოგრაფიისადმი ხისტი დამოკიდებულება, ალბათ, მაინც დიდ სიფრთხილეს მოითხოვს და ამუქებს საქმის ვითარებას. ხელს არ უწყობს ამ რთულ საკითხზე ადეკვატური წარმოდგენის ჩამოყალიბებას, „ნაბან წყალს ბავშვი არ უნდა გადავაცოლოთ“. ორივე უკიდურესობა მიუღებელია. მაშინ, ბუნებრივია, ისმის კითხვა, სად არის გამოსავალი? გამოუვალი მდგომარეობა არ არსებობს. ჭეშმარიტება, როგორც წესი, სადღაც შუაში ძევს. უნდა გამოვნახოთ ეს საშუალებო გზა, რომელიც საშუალებას მოგვცემს, გამოვკვეთოთ როგორც შუქი, ისე ჩრდილი და შევეცადოთ, შეძლებისდაგვარად ავხსნათ მისი გამომწვევი მიზეზები. ამის გაკეთება სულაც არ იქნება ისეთი ადვილი საქმე, როგორც ეს ერთი შეხედვით შეიძლება ჩანდეს, მაგრამ თუ გვინდა, ობიექტურები ვიყოთ საბჭოთა ისტორიოგრაფიის შეფასებისას, სხვა გზა უბრალოდ არ არსებობს.

დავინყოთ იმით, რომ ემპირიის, ფაქტოლოგიის დონეზე პროგრესი აშკარაა და ამის უგულებელყოფა მიზანშეწონილი არ იქნებოდა. სასწავლო-საცნობარო ლიტერატურაში თავმოყრილია საკმაოდ მდიდარი, მეცნიერული ინფორმაცია, საინტერესო ფაქტობრივი მასალა. ეს ცხადია, ძალიან კარგია. მას მნიშვნელობა დღესაც არ დაუკარგავს და მისი გამოყენება გამორიცხულად არ მიგვაჩნია. ეს

ერთი პლუსია. მეორე დადებით მხარეს წარმოადგენს საკითხისადმი მეცნიერული მიდგომა. ის კვლავ ძალაში რჩება. მაგრამ, საბჭოთა წლებში მან ცალმხრივი ხასიათი შეიძინა და ერთი ვიწროდოგმატურად გაგებული მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის ყალიბში იქნა მოქცეული. ფაქტი მისაღებია, მაგრამ მარქსისტული მიდგომა მიუღებელია, მოძველებულია. აქ აისახა სავსებით რეალური ვითარება. მოხდა ისტორიული მეცნიერების სტალინიზაცია, უნიფიკაცია. ეს იმით გამოიხატებოდა, რომ საკითხისადმი ვიწროდოგმატური, მარქსისტულ-ლენინური, მიდგომა გამოცხადდა უკანასკნელ ჭეშმარიტებად. განსხვავებული აზრი მიუღებელი იყო, უმაღლესად დედობად ცრუმეცნიერულად. იწყებოდა ხელების გადაგრეხის ესოდენ ნაცნობი სურათი. ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს პროფ. უშანგი სიღამონიძის სადოქტორო დისერტაციის – „საქართველოში ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული მოძრაობისა და სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების ისტორიოგრაფია (1917-1921 წწ.)“ [1] – ირგვლივ ამტყდარი არაჯანსაღი აჟიოტაჟი [2; 3], ამიტომ მოსაზრება, თითქოსდა საბჭოთა წლებში მეცნიერება არ განიცდიდა რაიმე ზეწოლას სახელმწიფოს მხრიდან, მეტად პრიმიტიულად, მიაშიტურად გაისმის და არ შეესატყვისება რეალობას. ისტორიულ მეცნიერებას არ ხელენიფება ერთი ჭეშმარიტება. ეს ისტორიული მეცნიერების სიკვდილის ტოლფასი იქნებოდა. ამ გზას ჩიხში მიყვავართ. საბჭოთა ისტორიოგრაფიის კრიზისის გასაღები სწორედ აქ ძევს. ბოლოს და ბოლოს მან ლეტალური, ანუ სასიკვდილო, ხასიათი მიიღო [4].

მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის დამკვიდრება სულაც არ ატარებდა ისეთ უმტკივნეულო ხასიათს, როგორც ამას დიდი ხნის განმავლობაში გვიხატავდნენ. პირიქით, ადგილი აქვს სახელმწიფოს მხრივ უსასტიკეს რეპრესიებს, რომელსაც ისტორიაში ანალოგი ძნელად თუ მოეძებნება და ამაზე თვალის დახუჭვა მიზანშეწონილად არ მიგვაჩნია.

აქვე უნდა შევხვით კიდევ ერთ აქტუალურ თემას, რომელიც დაგვეხმარება უფრო მეტი სიცხადე შევიტანოთ აღნიშნულ საკითხში. ჩვენ ბრალს ვდებთ არა რომელიმე ცალკეულ ისტორიკოსს, ეს სამართლიანი არ იქნებოდა, არამედ ტოტალიტარულ-ბოლშევიკურ რეჟიმს. ეს იყო სისტემური დანაშაული. სახელმწიფო, მბრძანებლური ადმინისტრაციული მეთოდების გამოყენებით, აქტიურად ერევა მეცნიერის საქმიანობაში და ცდილობს, ძალით მოახვიოს თავს სახელმწიფოსთვის სასურველი იდეოლოგია. ფაქტობრივად, ართმევს

ან უკეთეს შემთხვევაში უზღუდავს მეცნიერს აზროვნების თავისუფლებას. ეს კი, ცხადია, დაუშვებელია. ამის უარყოფა საბჭოთა ისტორიოგრაფიაზე სრულყოფილ, ამომწურავ, წარმოდგენას ვერ ჩამოგვიყალიბებს.

მარქსისტული სტერეოტიპების და შტამპების გამო ქართველი ისტორიკოსების შრომების მკაცრად განსჯა მიზანშეწონილი არ უნდა იყოს, ადვილი გზით სიარული იქნებოდა და ჰიპერკრიტიკულად მიგვაჩნია. „ეს იყო ჩვენი უბედურება და არა დანაშაული“. ვფიქრობთ, ეს ყველაზე უფრო ადეკვატური შეფასებაა [4]. საბჭოთა პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის თეორიული, მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით გაუფერულება ამის ლოგიკური გაგრძელება იყო. მნიშვნელოვანწილად სწორედ ამით იყო განპირობებული, რომ საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში ჩრდილი მაინც დომინირებდა შუქზე. ეს იყო სწორი გზიდან გადახვევა, ჩავარდნა. ისინი ირჩევდნენ სერიოზულ მეცნიერულ პრობლემას და მას მარქსისტული პოზიციებიდან განიხილავდნენ. ამ გზით მაშინ ძალიან ბევრი მიდიოდა და ეს იმ ექსტრემალური ვითარებიდან ერთ-ერთი რეალისტური გამოსავალი ჩანდა. არჩევანი იყო ცუდსა და უარეს შორის. ქართულმა ისტორიოგრაფიამ ფსონი პირველზე დადო. ეს იყო სწორი ნაბიჯი, რომელმაც გადაარჩინა დარგი დაღუპვისაგან, რისი ალბათობაც არსებობდა. თუ ამ შრომებს მარქსისტულ გარესამოს ჩამოვაშორებთ, მასში ღირებული მაინც რჩება და სწორედ ეს ფასეული უნდა გახდეს მეცნიერული განსჯის საგანი. ემპირული, ფაქტობრივი, მასალა საინტერესოა. მისი მარქსისტული ინტერპრეტაცია მოძველებულია. გზა უკან მარქსისტულ-ლენინური ისტორიოგრაფიისაკენ არ არსებობს. ეს ისტორიული მეცნიერების გუშინდელი დღეა. ჩვენ ეს თემა ასე გვესახება.

საბჭოთა პერიოდის ქართულმა ისტორიოგრაფიამ თავისი ნვლილი შეიტანა და შეეცადა შეძლებისდაგვარად წაენია წინ საქართველოში სკანდინავიის ქვეყნების შუა საუკუნეების ისტორიის სწავლება, შესწავლა, პოპულარიზაცია. ის, უმთავრესად, სამეცნიერო-პოპულარულ ხასიათს ატარებდა და, ძირითადად, ასახეობდა პოვა სასწავლო-საცნობარო ლიტერატურაში, საშუალო სკოლისა და საუნივერსიტეტო სახელმძღვანელოებში. პოპულარიზაციის არეალი გაფართოვდა. ახლა მასში ჩართული აღმოჩნდა საუნივერსიტეტო სა-

ხელმძღვანელოები, რომლის შექმნა ჯერ კიდევ 1918-1921 წლებში საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში ჰქონდათ ჩაფიქრებული, მაგრამ, ჩვენთვის კარგად ნაცნობი მიზეზის გამო, ამ ჩანაფიქრის განხორციელება ვერ მოასწრეს.

სწორი არ იქნებოდა წარმოგვედგინა, თითქოს საბჭოთა სახელმძღვანელოები ამ ჩანაფიქრის გაგრძელება იყო. სინამდვილე სულ სხვაგვარია. საბჭოთა წლებში ამ საშურმა საქმემ სულ სხვა მიმართულება შეიძინა, ვიდრე ეს ჰქონდათ ჩაფიქრებული დამოუკიდებელ საქართველოში. განსხვავება იმაში მდგომარეობდა, რომ ერთ შემთხვევაში საქმე გვაქვს საკითხისადმი მეცნიერულ მიდგომასთან, რომელსაც, ბუნებრივია, გააჩნია თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები, ხოლო მეორე შემთხვევაში საკითხისადმი მიდგომა მეცნიერული, მაგრამ ძალზე პოლიტიზებული და იდეოლოგიზებული იყო. ქართული ისტორიოგრაფიის ამ ორ მონაკვეთს შორის ერთ-ერთი მთავარი განსხვავება, ვფიქრობთ, სწორედ ამაში უნდა მდგომარეობდეს. თავისუფალი აზროვნება, ისტორიული მოვლენებისადმი მრავალვარიანტული მიდგომა, პროგრესულ-ლიბერალური ღირებულებები ჩაანაცვლა ერთმა, ვიწროდგმატურად გაგებულმა მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის დიქტატმა. პირველი მიდგომა გაცილებით უფრო მეცნიერული და პროგრესული იყო, ვიდრე მეორე.

საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში (1921-1991) სკანდინავიის ქვეყნების შუა საუკუნეების ისტორიის მნიშვნელოვანი საკითხების გაშუქება პირობითად სამ მონაკვეთად იყოფა. ის იწყება 1921 წელს საქართველოს გასაბჭოებით, რომელმაც სულაც არ შეასრულა ისეთი დადებითი როლი ქართული ისტორიოგრაფიის განვითარების საქმეში, როგორც ეს დიდი ხნის განმავლობაში ეგონათ. დღეს საბჭოთა მიდგომა ჩამოიშალა. ქართული ისტორიოგრაფიის განვითარების საქმეში 1921 წლის მნიშვნელობის ამგვარი გააზრება ისტორიული მეცნიერების განვლილი ეტაპია.

1921 წელს საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ მნიშვნელოვანი მიჯნა ჩანს 30-იანი წლების შუა ხანები. ადგილი აქვს ისტორიული მეცნიერების სტალინიზაციას, უნიფიკაციას. მყარდება ერთი ვიწროდგმატურად გაგებული მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის მონოპოლია. 30-იანი წლების მეორე ნახევრიდან იწყება „სტალინური ხანა“, რომელმაც გასტანა 1953 წლამდე, მის გარდაცვალებამდე. აქ მთავრდება მეორე მონაკვეთი და იწყება მესამე ეტაპი, რომელიც გრძელდება 1991 წლის დეკემბრამდე, როდესაც საბჭოთა კავშირი

დაიშალა, თავის მხრივ ის კიდევ იყოფა ორ ქვეპერიოდად „დათბობის ხანად“ და „უძრაობის პერიოდად“.

დავინწყით იმით, რომ თავდაპირველად საბჭოთა კავშირში განხორციელდა ექსპერიმენტი. ეს იმით გამოიხატა, რომ უარი თქვეს სკოლაში ისტორიის სწავლებაზე და შემოღებული იქნა ახალი საგანი, საზოგადოებათმცოდნეობა. ეს იყო ისტორიის, ფილოსოფიის და პოლიტიკონომიის ერთგვარი ნაზავი. ისტორიის სწავლებამ უკანა პლანზე გადაიწია. ამ ექსპერიმენტმა სრული ფიასკო განიცადა. მასზე თვით საბჭოთა ხელისუფლებამ განაცხადა უარი. ეს იყო სწორი ნაბიჯი. 30-იან წლების შუა ხანებში სკოლაში აღდგა ისტორიის სწავლება. ეს შეუსაბამოა გასწორდა [5; 6]. ჩვენი აზრით, ეს მონაკვეთი 1921 წლიდან 30-იანი წლების შუა ხანებამდე ქართული მედიევისტიკის განვითარების ოპტიმალურ ხანად შეიძლება მოვიჩაზროთ (7, 197; 8, 51-68].

ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს პროფ. გრიგოლ ნათაძის ორი წიგნი: „დასავლეთ ევროპის ფეოდალიზმის ისტორია“. პირველი გამოვიდა 1926 წელს, ხოლო 1933 წელს ზუსტად ამ სათაურით გამოვიდა მეორე წიგნი [9; 10]. დაზუსტებას საჭიროებს პროფ. ალექსანდრე ნამორაძის მოსაზრება, თითქოს ეს სახელმძღვანელოები იყო [11, 376]. ჩვენი აზრით, ეს შეიძლება ძალიან ხმამაღალი ნათქვამი გამოდგეს. ფაქტობრივად, საქმე გვაქვს საქართველოში „შუა საუკუნეების ისტორიის“ საუნივერსიტეტო სახელმძღვანელოს შექმნის პირველ მცდელობასთან, რაც ქართული მედიევისტიკის წინაშე პროფ. გრიგოლ ნათაძის ერთ-ერთ დამსახურებას წარმოადგენს [8]. ვფიქრობთ, ეს უფრო სწორი იქნება. აქ კარგად შეინიშნება საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში ჯერ კიდევ შემორჩენილი თავისუფალი აზროვნების უკანასკნელი მბჟუტავი სხივი, ამიტომ ეს მონაკვეთი ამ პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის ოპტიმალურ ხანად შეიძლება იქნას მოაზრებული, მისი პირველი ეტაპია.

დავინწყით წიგნის სათაურით. ის არაა შემთხვევითი და მასში გარკვეული შინაარსია ჩადებული. როგორც ხედავთ, მას ჰქვია არა შუა საუკუნეების ისტორია, როგორც ეს მოსალოდნელი იყო, არამედ „დასავლეთ ევროპის ფეოდალიზმის ისტორია“. ამაში გასაკვირს ვერაფერს ვხედავთ და იმ პერიოდში არსებული რეალური ვი-

თარების გამოძახილი უნდა იყოს, როდესაც ისტორიის სწავლება ჩაანაცვლა საზოგადოებრივ ცოდნეობამ. ტერმინი შუა საუკუნეები სადღაც გაქრა, გაუჩინარდა, თითქოსდა არც კი არსებობდა, და ის ჩაანაცვლა „ფეოდალიზმის ისტორიამ“, რომელიც აშკარად არ არის ექვივალენტური შუა საუკუნეების ისტორიის. ის უფრო ფართო მცნებაა, ვიდრე ფეოდალიზმის ისტორია. საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში ფეხს იკიდებს საკითხისადმი ვიწრო ფორმაციული მიდგომა, რომელიც ლაიტმოტივად გასდევს მთელს საბჭოთა ისტორიოგრაფიას. შუა საუკუნეების ისტორიისათვის დამახასიათებელია მრავალწყობიანობა, რომლის ვიწროფორმაციული მიდგომის ჩარჩოებში მოქცევას შეეცადა საბჭოთა ისტორიოგრაფია, მაგრამ აქედან არაფერი არ გამოვიდა. დღეს ამგვარი მიდგომა მოძველებულია, ჩამოიშალა. ის ქართული მედიევისტიკის წარსულთან უფრო ასოცირდება, ვიდრე მომავალთან. დღეს ქართული ისტორიოგრაფია ცდილობს სხვა გზით წავიდეს, თუმცა უნდა ითქვას, რომ ძველი ინერცია ჯერ ისევ ძლიერია და ბოლომდე დაძლეული არაა [12; 13].

1921 წელს საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ იწყება სკანდინავიის ქვეყნების შუა საუკუნეების ისტორიის აქტუალური თემებით გრიგოლ ნათაძის დაინტერესების მეორე პერიოდი. ის საბჭოთა რეალობასთან ასოცირდება და თავდაპირველი გზის გაგრძელებად ძნელია მივიჩნიოთ. აქ, ცხადია, მხედველობაში გვაქვს მისი წიგნი „ინგლისის მოკლე ისტორია“ [14], რომელიც დამოუკიდებელ საქართველოში გამოვიდა 1919 წელს. თავდაპირველად ის ისტორიის სოციოლოგიური გაშუქების მომხრე იყო და „ეკონომიკური მატერიალიზმის“ პოზიციებზე იდგა. საქმე გვაქვს საკითხისადმი მეცნიერულ მიდგომასთან, რომელსაც, ბუნებრივია, გააჩნია თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები. საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ არსებითად შეიცვალა ვითარება და ეს იმით გამოიხატებოდა, რომ გრიგოლ ნათაძე ცდილობს „ეკონომიკური მატერიალიზმიდან“ მარქსიზმისაკენ ევოლუციას. ამ ორი პერიოდს შორის მთავარი განსხვავება, ვფიქრობთ, სწორედ, ამაში უნდა მდგომარეობდეს [8, 45-81].

ორივე სახელმძღვანელოში, ბუნებრივია, ის შეეხება ჩვენთვის საინტერესო საკითხს ვიკინგების შემოსევებს, მაგრამ მასზე საგანგებოდ არ ჩერდება და განიხილავს ინგლისის და საფრანგეთის ისტორიასთან კავშირში. აქ იგი აგრძელებს „ინგლისის მოკლე ისტო-

რიაში“ წამოჭრილ საკითხს, თუმცა ამას აკეთებს განსხვავებულ პოლიტიკურ გარემოში, რაც აისახება მის შემოქმედებაში.

პროფ. ალექსანდრე ნამორაძე ფიქრობს, რომ ეს არის ორი სახელმძღვანელო [11, 377]. სინამდვილეში, ეს არის ერთი სახელმძღვანელო. მეორეში პირველი ნაწილი მეორდება და თემატურად უფრო მრავალფეროვანი გახდა. ჩვენ ის მიგვაჩნია ერთ სახელმძღვანელოდ, რომელმაც თემატური გაფართოვება განიცადა, და არა ორ სახელმძღვანელოდ.

სკანდინავიის ქვეყნების შუა საუკუნეების ისტორიის საკვანძო საკითხებით დაინტერესებამ სულ სხვა ხასიათი შეიძინა და სხვა მიმართულება მიიღო. რა თქმა უნდა, ეს არ იყო შემთხვევითი და, უწინარესად, პოლიტიკურ ფაქტორებთან ასოცირდებოდა. უნდა აღინიშნოს, რომ ეს განსხვავება პრინციპულ ხასიათს ატარებდა და ამაზე თვალის დახუჭვა აღნიშნულ საკითხზე სრულყოფილ, ამომწურავ წარმოდგენას როდი ჩამოგვიყალიბებდა. სავსებით მართლზომიერი უნდა იყოს, რომ ამ განსხვავებამ ყველაზე უფრო რელიეფურად იჩინა თავი ნორმანისტულ თეორიასთან მიმართების საკითხში. გასაბჭოებამდე ქართული ისტორიოგრაფია იზიარებდა ნორმანისტულ თეორიას, რაც ამ თემაზე მათი მსჯელობის ერთ-ერთ მთავარ ღირსებად მიგვაჩნია. ამგვარი მიდგომა, ცხადია, შემთხვევითი არ იყო ცარიელ ნიადაგზე არ აღმოცენებულა და ევროპული, პირველ რიგში კი, რა თქმა უნდა, რუსული ისტორიოგრაფიის გამოძახილს წარმოადგენს [15; 16; 17; 18; 19, 49].

საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში „ნორმანისტულ თეორიაზე“ მინიშნებაც კი არაა. იგი სადღაც გაქრა. ეს არცაა გასაკვირი. უმთავრესად, ი. სტალინის ძალისხმევით, საბჭოთა ისტორიოგრაფია კატეგორიულად უარყოფდა ნორმანისტულ თეორიას. ამგვარი მიდგომა მეცნიერულად დაუსაბუთებელია და ურაპატურიოტიზმის მორიგი გამოვლინებაა. ნორმანისტული თეორიის უგულებელყოფა ფაქტებზე ძალმომრეობის, თვითნებობის შედეგს წარმოადგენს, რომელიც დამახასიათებელი იყო საბჭოთა ისტორიოგრაფიისთვის. მის მთავარ სულისჩამდგმელად ი. სტალინი გვევლინება. ნორმანისტული თეორიის უგულებელყოფის გამოძახილი შეინიშნება პროფ. გრიგოლ ნათაძის ორივე წიგნში.

როგორც ძველი რუსული მატთანე „გარდასულ დროთა ამბავი“ გვამცნობს, ერთ-ერთი შინააშლილობის დროს სლავებმა, რომლებიც მოსახლეობდნენ ნოვგოროდის ტერიტორიაზე, მიმართეს ვარი-

აგებს (ასე იხსენიებდნენ რუსული წყაროები ნორმანებს): „ქვეყანა ჩვენი დიდი და უხვია, მაგრამ წესრიგი აქ არ არის, მოდით იმთავრეთ და გვეუფლეთ ჩვენ“. ამ თხოვნის საფუძველზე მათი ერთი თავკაცი რიურიკი გამოჩნდა რუსეთში. რუსული წყაროს მიხედვით, სწორედ, ის მოგვევლინა რუსეთის მთავართა დინასტიის ფუძემდებლად. ასე გაჩნდა რუსეთის წარმოშობის „ნორმანისტული თეორია“, რომელსაც ბევრი მეცნიერი იზიარებდა. 1918-1921 წლებში გამოსული შუა საუკუნეების ისტორიის პირველი ეროვნული სასკოლო სახელმძღვანელოების შემდეგ ეს ნამდვილად არ იყო წინგადადგმული ნაბიჯი, თავდაპირველი გზის გაგრძელება.

უახლესმა ქართულმა ისტორიოგრაფიამ ამ საკითხის საკვებით სამართლიანად გადახედა და აღადგინა სამართლიანობა. ეს სწორი ნაბიჯი იყო, რაც ამ თემაზე მათი მსჯელობის ერთ-ერთ მთავარ ღირსებად მიგვაჩნია [20, 71; 21, 64]

წმინდა კონცეპტუალური თვალსაზრისით, გრიგოლ ნათაძის ორივე წიგნი „ინგლისის მოკლე ისტორიაში“ დასმული ხაზის, საკითხის გადაწყვეტის, გაგრძელებად გვევლინება. განსხვავება მხოლოდ იმაში უნდა მდგომარეობდეს, რომ საბჭოთა პერიოდში ის ცდილობს „ეკონომიკური მატერიალიზმიდან“ მარქსიზმისაკენ ევოლუციას. ეს სიახლეა. ის პოლიტიკური კატაკლიზმებით გახლდათ გამოწვეული და საქართველოს გასაბჭოებასთან უნდა ასოცირდებოდეს.

ორივე წიგნში გრიგოლ ნათაძის დამოკიდებულება აღნიშნული თემისადმი მეტად უცნაურია და თავისებურ ხასიათს ატარებს. რა თქმა უნდა, ეს შემთხვევითი არ იყო, ცარიელ ნიადაგზე არ აღმოცენებულა. ამის მიზეზი, უწინარეს ყოვლისა, მის მსოფლმხედველობაში უნდა ვეძიოთ. პირველ შემთხვევაში ის, როგორც აღვნიშნეთ, საკითხის სოციოლოგიური გაშუქების მომხრე იყო და „ეკონომიკური მატერიალიზმის“ პოზიციებზე დგას, მეორე შემთხვევაში მან, უმთავრესად, პოლიტიკური ქარტეხილების გამო, გარკვეული სახეცვლილება განიცადა, რაც, უწინარესად, იმით გამოიხატებოდა, რომ ის ცდილობს „ეკონომიკური მატერიალიზმიდან“ მარქსიზმისაკენ ევოლუციას. აღსანიშნავია, რომ ეს ტენდენცია ლაიტმოტივად გასდევს მთელ მის შემოქმედებას [8, 48-81]. მნიშვნელოვანწილად, სწორედ, ამით იყო განპირობებული, რომ ორივე წიგნში მთავარი აქცენტი კეთდება სოციალ-ეკონომიკური ისტორიის გაშუქებაზე. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია და ამ თემაზე მისი მსჯელობის დადე-

ბით მხარეს წარმოადგენს. ეს არის მედლის ერთი მხარე. რა თქმა უნდა, მას გააჩნია მეორე მხარე, რომლის გვერდის ავლა მიზანშეწონილი არ იქნებოდა და აღნიშნული საკითხის გაშუქების საქმეში მის წვლილზე ამომწურავ წარმოდგენას ვერ შეგვიქმნის. ყველაფერმა ამან განსაზღვრა პოლიტიკური ისტორიისა და კულტურისადმი ინდიფერენტული დამოკიდებულება, რაც ამ თემაზე მისი მსჯელობის აქილევსის ქუსლად მიგვაჩნია [8, 56]. ეს მხარე გაშუქებულია შედარებით უფრო სუსტად, მკრთალად.

ახლა უნდა შევხვით კიდევ ერთ პრინციპულ საკითხს, იმ განსხვავებას, რომელიც გასაბჭოებამდე და გასაბჭოების შემდეგი პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიას შორის არსებობს და ისტორიაში პიროვნების როლთანაა დაკავშირებული.

გასაბჭოებამდე ქართულ ისტორიოგრაფიაში მეფეების, პირველ რიგში კი, ალფრედ დიდის და კანუტ დიდის მოღვაწეობის დადებითი შეფასება სავსებით კანონზომიერი უნდა იყოს და ისტორიაში პიროვნების როლის გაცნობიერების ლოგიკური შედეგია. ეს ამ თემაზე მათი მსჯელობის კიდევ ერთი პლუსია. ისტორიაში პიროვნების როლისადმი გრიგოლ ნათაძის მიდგომა პოლიტიკური ისტორიისადმი ინდიფერენტული დამოკიდებულების ლოგიკური გაგრძელებაა. მნიშვნელოვანწილად, სწორედ, ამითაა განპირობებული, რომ ორივე წიგნში ალფრედ დიდის და კანუტ დიდის მოღვაწეობა გაშუქებულია მეტად სუსტად, მკრთალად და გარკვეული უკმარობის გრძნობა დაგვიტოვა, რაც ისტორიაში პიროვნების როლის შეუფასებლობის გამოძახილია. რა თქმა უნდა, ეს არ იყო შემთხვევითი და მისი მიზეზი გრიგოლ ნათაძის მსოფლმხედველობაში უნდა ვეძიოთ. ჩვენი აზრით, საქმე უნდა გვექონდეს გრიგოლ ნათაძის ესერული მრწამსის და მარქსიზმის კვეთასთან. ეს საკითხი სწორედ ასე გვესახება.

ამ თემაზე პროფ. გრიგოლ ნათაძის მსჯელობის დადებით მხარედ მიგვაჩნია: ის იზიარებდა ისტორიულ-სამეცნიერო ლიტერატურაში გავრცელებულ შეხედულებას დანიელთა შემოსევების პერიოდიზაციაზე. ის მას ორ ეტაპად ყოფს. პირველი მონაკვეთი მოიცავს VII-VIII საუკუნეებს და ხასიათდება ცალკეულ სამეფოებს შორის მეტოქეობით, ქიშპით, პირველობისათვის ბრძოლით, რაც გარეშე მტრისათვის ხელსაყრელ პირობებს ქმნიდა. ნორმანები თავს ესხმოდნენ ინგლისს, მაგრამ აქ არ რჩებოდნენ. მეორე ეტაპი მოიცავს IX-XI საუკუნეებს, როდესაც მიმდინარეობს ანგლო-საქსების სა-

ხელმწიფოს კონსოლიდაციის პროცესი. ნორმანები ცდილობდნენ ინგლისში ფეხის მოკიდებას და დამკვიდრებას. [9, 24; 10, 46]. ალსანიშნავია, რომ დანიელთა შემოსევებს მხოლოდ ნეგატიური შედეგები არ მოყოლია. მას გააჩნდა დადებითი მომენტები. „დანიელთა დაპყრობებმა მძლავრი სტიმული მისცა ანგლო-საქსების სახელმწიფოს კონსოლიდაციის პროცესს. ხელი შეუწყო მის გაერთიანებას“ [9, 28; 10, 49]. პროფ. გრიგოლ ნათაძეს, ვფიქრობთ, კარგად ჰქონდა გაცნობიერებული ქვეყნის გაერთიანების საქმეში საგარეო ფაქტორის პოზიტიური მნიშვნელობა. რომელსაც საბჭოთა ისტორიოგრაფია სრულიად უგულებელყოფდა და სოციალ-ეკონომიკურ ისტორიაზე აკეთებდა აქცენტს. ჩვენი აზრით, გრიგოლ ნათაძის მიდგომა არ იყო შემთხვევითი და მასში, პირველ ყოვლისა, საბჭოთა კავშირში ჯერ კიდევ შემორჩენილი თავისუფალი აზროვნების უკანასკნელი მბჟუტავი სხივი მოჩანს. ეს ამ თემაზე გრიგოლ ნათაძის მსჯელობის კიდევ ერთი პლუსი გახლდათ.

ამრიგად, პროფ. გრიგოლ ნათაძემ თავისი წვლილი შეიტანა საქართველოში სკანდინავიის ქვეყნების შუა საუკუნეების ისტორიის, აქტუალური საკითხების პოპულარიზაციის საქმეში. ეს ქართული მედიევისტიკის წინაშე მის ერთ-ერთ დამსახურებად მიგვაჩნია. ამის გვერდის ავლა, ამ სფეროში გრ. ნათაძის მიერ შეტანილ წვლილზე სრულყოფილ, ამომწურავ, წარმოდგენას ვერ შეგვიქმნის.

შუა საუკუნეების ისტორიის საზოგადოებრივ ცოდნეობის პოზიციებიდან გაშუქების მცდელობას წარმოადგენს ა. გუკოვსკის და ო. ტრახტერნბერგის საშუალო სკოლის სახელმძღვანელო, ანალოგიური სათაურით „ისტორია ფეოდალიზმის ეპოქისა“ [22]. ფაქტობრივად, მოხდა მარქსიზმის ვულგარიზაცია, რომელსაც ავთენტურ მარქსიზმთან საერთო არაფერი ჰქონდა. ამგვარი მიდგომა აშკარად ცილდება წმინდა აკადემიურ ჩარჩოებს და მკვეთრად გამოკვეთილი პოლიტიკური სარჩული გააჩნია. სახელმწიფო ცდილობს ჩაერიოს მეცნიერების საქმიანობაში და ძალით მოახვიოს თავს მისთვის სასურველი იდეოლოგია. ეს იყო საბჭოთა, უფრო კონკრეტულად, სტალინური სტილი. ცხადია, ეს მიუღებელია. სახელმწიფო არ უნდა ერეოდეს მეცნიერების საქმიანობაში.

ამით ფაქტობრივად მთავრდება ქართულ მედიევისტიკაში აღნიშნული საკითხის გაშუქების ერთი ეტაპი, რომელიც, ჩვენი აზრით, საბჭოთა პერიოდის ქართული მედიევისტიკის განვითარების ოპტიმალურ ხანად შეიძლება მოვიაზროთ. ეს იმით გამოიხატება,

რომ თავისუფალი აზროვნების უკანასკნელი შუქი ჯერ კიდევ შეინიშნება და საბოლოოდ არ ჩამქრალა. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია. იწყება მეორე ეტაპი, რომელიც პირველის შემდეგ, რა თქმა უნდა, წინგადადგმულ ნაბიჯს არ წარმოადგენს და ის, პირველ ყოვლისა, ისტორიული მეცნიერების სტალინიზაციასთან, უნიფიკაციასთან, უნდა ასოცირდებოდეს.

საბჭოთა ხელისუფლებამ სავსებით სამართლიანად თქვა უარი ამ ექსპერიმენტზე და აღადგინა სკოლაში ისტორიის სწავლება. ეს იყო სწორი ნაბიჯი, მაგრამ მთელი ეს პროცესი მთავრობის, კონკრეტულად კი ამხანაგ ი. სტალინის, მკაცრ კონტროლს დაექვემდებარა. ადგილი აქვს ისტორიული მეცნიერების სტალინიზაციას, უნიფიკაციას. ყველაფერი იმართებოდა ცენტრიდან. ეროვნული სახელმძღვანელოების შექმნის იდეა უკვე აღარ იყო უზინდებურად აქტუალური. საკითხისადმი მარქსისტულ-ლენინური მიდგომა გამოცხადდა ჭეშმარიტების უკანასკნელ ინსტანციად. მყარდება ერთი ვიწროდოგმატურად გაგებული მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის მონოპოლია. მისი ყველაზე უფრო უარესი დოგმატური-ორთოდოქსული, საბჭოთა-ბოლშევიკური, ლენინურ-სტალინური ფორმით. ეს ვიწროდოგმატურად გაგებული მარქსისტულ-ლენინური მოძღვრება დაედო საფუძვლად შუა საუკუნეების ისტორიის სწავლებას საბჭოთა პერიოდის ქართულ სკოლაში და მეცნიერულ კვლევას. მისი გამოცხადი, რა თქმა უნდა, თავს იჩენს სკანდინავიის ქვეყნების შუა საუკუნეების აქტუალური თემების გაშუქების დროს. ეს იყო სტალინური ხანა, რომელმაც გასტანა ი. სტალინის გარდაცვალებამდე, 1953 წლამდე. ეს იყო ქართული მედიევისტიკის განვითარების ყველაზე უფრო რთული და მძიმე მონაკვეთი. ამ ხანაში ღირებული პრაქტიკულად ძალიან ცოტა გაკეთდა. ეს არ იყო შემოქმედებითი საქმიანობისათვის საუკეთესო წლები. ამიტომ საბჭოთა პერიოდის ქართული მედიევისტიკის განვითარების შელამაზებულად, ვარდისფერებში წარმოდგენა, ალბათ, მაინც დიდ სიფრთხილეს მოითხოვს, მიზანშეწონილად არ მიგვაჩნია და დარგის განვითარების ადეკვატურ სურათს ვერ გვიხატავს [23].

ამგვარი ვიწროდოგმატურად გაგებული მარქსისტულ-ლენინური მიდგომის ერთ-ერთ საუკეთესო ნიმუშად, შუა საუკუნეების ისტორიის, კონკრეტულად, სკანდინავიის ქვეყნების შუა საუკუნეების ისტორიის პერიოდიზაცია მიგვაჩნია. უმთავრესად ი. სტალინის ძალისხმევით ყველაფერი თავდაყირა იქნა დაყენებული. სტალინური

პერიოდიზაციის თანახმად, შუა საუკუნეების ისტორია, მათ შორის, ბუნებრივია, სკანდინავიის ქვეყნების შუა საუკუნეების ისტორია, სრულდებოდა XVIII საუკუნის მიწურულს, საფრანგეთის რევოლუციის დაწყებით. ამგვარ მიდგომას საფუძვლად ედო წმინდა ფორმაციული პრინციპი. შუა საუკუნეების ისტორია დაკავშირებული იყო ფეოდალიზმის განვითარებასთან [24].

ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ცნობილი ისტორიკოსების პროფ. ალექსანდრე უდალცოვის, აკად. ევგენი კოსმინსკი და პროფ. ოსიპ ვაინშტაინის, რედაქციით გამოსული შუა საუკუნეების ისტორიის საუნივერსიტეტო სახელმძღვანელო, რომელიც უმაღლესი ხარისხის ქართულ ენაზე. პირველი ნაწილი გამოვიდა 1947 წელს, ხოლო მეორე კი 1949 წელს. აქ სკანდინავიის ქვეყნების შუა საუკუნეების ისტორიის თხრობა, ბუნებრივია, მიყვანილია XVIII საუკუნის მიწურულამდე, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დაწყებამდე [25, 490-498]. რა თქმა უნდა, არავინ უარყოფს საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ისტორიულ მნიშვნელობას. ეს, ბუნებრივია, აბსურდული იქნებოდა, მაგრამ აქედან ახალი დროის ისტორიის დაწყება დაგვიანებული უნდა იყოს და არაადეკვატურია. შეიძლება ითქვას, რომ მას ნაკლი უფრო მეტი ჰქონდა, ვიდრე პლუსები. შუა საუკუნეების ისტორიაში აღმოჩნდა მთელი რიგი ისეთი მოვლენები, რომლებიც ახალი ისტორიაა. დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენები, რეფორმაცია, ევროპული რევოლუციები, კაპიტალის თავდაპირველი დაგროვების პროცესი, აზროვნების სეკულარიზაცია, რაციონალიზმი. სავსებით მართლზომიერი უნდა იყოს, რომ ი. სტალინის გარდაცვალების შემდეგ, საბჭოთა ისტორიოგრაფიამ კორექტივები შეიტანა ამ პერიოდიზაციაში, მაგრამ ის არ ატარებდა პრინციპულ ხასიათს და ნიუანსობრივი გახლდათ. ახლა საბჭოთა ისტორიოგრაფიამ სკანდინავიის ქვეყნების შუა საუკუნეების და ახალ ისტორიას შორის მიჯნად მიიჩნია XVII საუკუნის შუა ხანების ინგლისის რევოლუცია [26, 431-442; 27]. შეცდომა მხოლოდ ნაწილობრივ იქნა გასწორებული და მაინც ინგლისის რევოლუციით სკანდინავიის ქვეყნების ახალი ისტორიის დაწყება დაგვიანებულია და კორექტივების შეტანას, დაზუსტებას, მოითხოვს. ის ძალზე შორს იყო საერთაშორისო სტანდარტებისგან და ძალიან კარგად გამოხატავდა ერთი ისტორიული სკოლის, საბჭოთა ისტორიოგრაფიის მოთხოვნებს. ფრიად სიმპტომატურად მიგვაჩნია, რომ მცდელობა საბჭოთა პერიოდიზაცია თავს მოეხვიათ საერთაშორისო საზოგადოებისათვის,

სრული ფიასკო განიცადა და გაზიარებული არ ყოფილა. საბჭოთა ისტორიოგრაფია იზოლაციაში აღმოჩნდა.

აქვე უნდა დავძინოთ, რომ გასაბჭოებამდე ქართულ ისტორიოგრაფიას პერიოდიზაციის საკითხში სავსებით სწორი პოზიცია ეკავა. ცხადია, ეს არ იყო შემთხვევითი და ევროპული, პირველ რიგში კი, რა თქმა უნდა, რუსული ისტორიოგრაფიის გამოძახილია. მათ სკანდინავიის ქვეყნების შუა საუკუნეების და ახალი ისტორიის შორის მიჯნად ესახებოდათ XVI საუკუნის დასაწყისი, კონკრეტულად კი ამ რეგიონში რეფორმაციის იდეების გავრცელება. ეს იყო სწორი მიდგომა [15; 16; 17; 18; 19]. ის უეჭველად შეიცავს ჭეშმარიტების რაციონალურ მარცვალს და 1918-1921 წლებში საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში გამოცემული შუა საუკუნეების და ახალი ისტორიის პირველი ეროვნული სასკოლო სახელმძღვანელოების ერთ-ერთ მთავარ ღირსებად მიგვაჩნია.

აქ პერიოდიზაციის საკითხზე საუბრის გასრულება ნაადრევად მიგვაჩნია და ამ თემაზე სრულყოფილ, ამომწურავ, წარმოდგენას ვერ ჩამოგვიყალიბებდა. რა თქმა უნდა, მხედველობაში გვაქვს კიდევ ერთი, საინტერესო პრობლემა: შუა საუკუნეების ისტორიის შიდა პერიოდიზაცია, რომელზეც გასაბჭოებამდე ქართულ ისტორიოგრაფიას და საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიას შორის სერიოზული აზრთა სხვადასხვაობა არსებობდა, რომელსაც ნიუანსობრივი დატვირთვა კი არ გააჩნია, არამედ პრინციპულ ხასიათს ატარებდა. აღსანიშნავია, რომ ორივე შემთხვევაში საქმე გვაქვს შუა საუკუნეების ისტორიის სამ პერიოდად დაყოფასთან, რომელშიც ისინი სრულიად განსხვავებულ შინაარსს დებდნენ. სხვაა ქრონოლოგიური ჩარჩოები. მთავარი განსხვავება, სწორედ, ამაში მდგომარეობს.

პირველი პერიოდის დაყოფა, ადრეული შუა საუკუნეები, ორივე შემთხვევაში ერთნაირია და ქრონოლოგიურად მოიცავს V-XI საუკუნეებს, მაგრამ პრინციპული განსხვავება არსებობს მასში ჩადებულ შინაარსთან მიმართებაში. საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში აქცენტი კეთდებოდა ფორმაციულ მიდგომაზე და შუა საუკუნეების ისტორია ფეოდალიზმთან ასოცირდებოდა, არა „ადრეული შუა საუკუნეები“, არამედ „ადრეული ფეოდალიზმის ხანა“. გასაბჭოებამდე ქართულ ისტორიოგრაფიაში საქმე გვაქვს საკითხისადმი მეცნიერული მიდგომის მცდელობასთან, რომელიც გვხვდება 1918-1921 წლებში საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში გამოსულ შუა

საუკუნეების ისტორიის პირველ ეროვნულ სასკოლო სახელმძღვანელოებში. ეს ამ სახელმძღვანელოების ერთ-ერთი პლუსია. აღსანიშნავია, რომ გასაბჭოებამდე ქართული ისტორიოგრაფიის მიდგომა გაცილებით უფრო ადეკვატურ წარმოდგენას გვიქმნის ადრეული შუა საუკუნეების ისტორიაზე, ვიდრე ვინროდოდგმატურად გაგებული მარქსისტულ-ლენინური მსოფლმხედველობა, მისთვის დამახასიათებელი ფორმაციული პრინციპით. ეს უკვე სხვა მიდგომაა.

არ გადავაჭარბებთ, თუ ვიტყვით, რომ ეს განსხვავება შუა საუკუნეების ისტორიის მეორე და მესამე პერიოდის პერიოდიზაციის განხილვის დროს კიდევ უფრო ღრმავდება და რელიეფურად იჩენს თავს. ეს უკვე ეხება არა მხოლოდ შინაარსს, როგორც ეს პირველ შემთხვევაში იყო, არამედ მის ქრონოლოგიურ ჩარჩოებსაც, ამ შემთხვევაში განსხვავება კიდევ უფრო დიდია. ის სახელწოდებაშია ჩადებული. არა „კლასიკური შუა საუკუნეები“, არამედ „კლასიკური ფეოდალიზმის ხანა“ პრიორიტეტული ხდება ფორმაციული პრინციპი. ეს უკვე სხვა მიდგომა იყო.

თუ გასაბჭოებამდე ქართული ისტორიოგრაფია განვითარებული შუა საუკუნეების ისტორიის ხანად XII-XIII საუკუნეებს მოიაზრებდა, საბჭოთა პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფია კლასიკური ფეოდალიზმის ხანად XI-XV საუკუნეებს აღიქვამდა. ამ შემთხვევაში განსხვავება შეეხება არა მარტო შინაარსობრივ მხარეს, ფორმაციულ პრინციპს, არამედ მის ქრონოლოგიურ საზღვრებს. ის დაზუსტებას, შემდგომ სრულყოფას, დახვეწას, საჭიროებს. აქ იმის თქმას ვაპირებთ, რომ კლასიკური შუა საუკუნეების ხანის ქრონოლოგიური ჩარჩოები ხელოვნურადაა განელილი და ორ სრულიად განსხვავებულ ეპოქას, კლასიკურ და გვიან შუა საუკუნეების ისტორიას აერთიანებს. მას მოიაზრებს არა როგორც შუა საუკუნეების ისტორიის ცალკე პერიოდს, არამედ როგორც ქვეპერიოდს და კლასიკური შუა საუკუნეების ხანას ორ მონაკვეთად ყოფს: XII-XIII საუკუნეები და XIV-XV საუკუნეები. ამ ორ ეპოქას შორის პრინციპული განსხვავება არსებობს და მისი გაერთიანება კლასიკური შუა საუკუნეების ეგიდით, ალბათ, მაინც დიდ სიფრთხილეს მოითხოვს და ხელოვნურ ხასიათს ატარებს. ცვლილებები თვისებრივ, ხარისხობრივ, ხასიათს ატარებს და ამაზე თვალის დახუჭვა მიზანშეწონილი არ იქნებოდა. კლასიკური ფეოდალური დაქსაქსულობის ხანა ჩაანაცვლა ძლიერმა ცენტრალიზებულმა ხელისუფლებამ. ეს წინ გადადგმული ნაბიჯი იყო. როგორც ერთი ისტორიკოსი აღნიშნავს,

„სამეფო ხელისუფლება წარმოადგენდა წესრიგს უწესრიგობაში“. XIV საუკუნიდან ვითარდება სასაქონლო ფულადი ურთიერთობები. მისი გაიგივება კაპიტალიზმთან, როგორც ამას ზოგიერთი ევროპელი და ამერიკელი ისტორიკოსი სჩადის, მთლად დამაჯერებელი არ უნდა იყოს და, ალბათ, მაინც დიდ სიფრთხილეს მოითხოვს. დასავლეთ ევროპაში ბატონყმობამ უკვე ამოწურა თავისი შესაძლებლობები [28]. კლასიკური ფეოდალიზმის ხანა დასრულდა. იწყება გვიანი შუა საუკუნეების ისტორია.

XIV-XV საუკუნეები არის გვიანი შუა საუკუნეების ისტორია, როგორც ეს გასაბჭოებამდე ქართულ ისტორიოგრაფიაში მოიაზრებოდა. აქვე უნდა შევეხოთ ერთ საკამათო საკითხს. ცხადია, მხედველობაში გვაქვს ის, რომ ახალი ისტორიის დაწყება XIV საუკუნიდან, ჩვენი აზრით, ძალიან ადრე უნდა ჩანდეს და მთლად დამაჯერებელი არ უნდა იყოს. ბელგიური ისტორიოგრაფიის აღიარებული მეტრი ანრი პირენი ფიქრობს, რომ „კაპიტალიზმი იმაზე უფრო ძველია, ვიდრე ჰგონიათ“. ამ მოსაზრებამ ფართოდ მოიკიდა ფეხი „ბიზნესის სკოლის“ ამერიკელი ისტორიკოსების შრომებში. ამერიკელი ისტორიკოსი დევიდ ნეფი ირწმუნებოდა, რომ „კაპიტალიზმი ყოველთვის არსებობდა ცივილიზებულ სამყაროში“. ალბათ, უფრო ზუსტი იქნება ვთქვათ, რომ აქედან იწყება არა ახალი ისტორია, როგორც ეს ზოგიერთ ევროპელ და ამერიკელ ისტორიკოსს ესახება, არამედ გვიანი შუა საუკუნეების ისტორია, ანუ, როგორც ცნობილმა ჰოლანდიელმა მეცნიერმა ჰოიზინგამ თქვა, „შუა საუკუნეების შემოდგომა“ [29], ეს უფრო სწორი იქნებოდა.

საბჭოთა ისტორიოგრაფია გვიან შუა საუკუნეების ისტორიად მოიაზრებდა ისტორიულ მონაკვეთს XVI საუკუნის შემდეგ. სტალინურ ხანაში მის დასასრულად მიიჩნეოდა XVIII საუკუნის მიწურული, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დასაწყისი [24]. ხოლო სტალინის გარდაცვალების შემდეგ გვიანი შუა საუკუნეების ისტორიის დასასრულად აღიქმებოდა XVII საუკუნის შუა ხანების ინგლისის რევოლუცია.

შეიძლება ითქვას, რომ ცვლილება კონცეპტუალურ ხასიათს არ ატარებდა და ნიუანსობრივი იყო. ფორმაციული მიდგომა კვლავ ძალაში რჩება და პრიორიტეტულია. ასე აღმოჩნდა საბჭოთა პერიოდში ახალი ისტორიის ერთი მოზრდილი და საინტერესო მონაკვეთი შუა საუკუნეების ისტორიაში. დღეს თანამედროვე ქართულ ის-

ტორიოგრაფიაში [30, 31, 32, 33] ეს შეუსაბამობა გასწორებული იქნა, თუმცა ზოგიერთი საკითხის შემდგომი დახვეწა, სრულყოფა, ჩვენი აზრით, გამორიცხული არ უნდა იყოს.

პირველ ყოვლისა, ასეთად მიგვაჩნია პროფ. გივი ჟორდანიას მოსაზრება ხანგრძლივი გარდამავალი პერიოდის გამოყოფის თაობაზე, რომელიც მოიცავს მეტად დიდ პერიოდს: გეოგრაფიულ აღმოჩენებიდან საფრანგეთის რევოლუციის დაწყებამდე. ის არ უარყოფს მსოფლიო ისტორიის მარქსისტული პერიოდიზაციის გადასინჯვას, მაგრამ ხომ არ ვართულებთ საქმის ვითარებას? ეს არ გახლავთ არავითარი გარდამავალი პერიოდი. ეს არის უბრალოდ ადრეული ახალი ისტორია, როგორც ეს არის მიღებული საერთაშორისო კონფერენციებზე, კონგრესებზე, სიმპოზიუმებზე, სასწავლო-საცნობარო ლიტერატურაში, სამეცნიერო გამოკვლევებში. ამგვარი მიდგომა სტალინური პერიოდიზაციის რეანიმაციის ფარულ მცდელობად მიგვაჩნია [34]. მას მხარი დაუჭირა ქართველ მედიევისტთა ერთმა ჯგუფმა. პირველ რიგში კი, რა თქმა უნდა, პროფ. გურამ კუტალიამ და პროფ. აკაკი გეთიაშვილმა, მათი დამოკიდებულება აღნიშნული საკითხისადმი მეტად წინააღმდეგობრივად და არათანამიმდევრულად გვეჩვენებინა. ისინი არ უარყოფენ მარქსისტული პერიოდიზაციის გადასინჯვის აუცილებლობას, მაგრამ შუა საუკუნეების დასრულებას და ახალი დროის დაწყებას XV-XVI საუკუნეების მიჯნაზე, რენესანსით, დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენებით და რეფორმაციით, როგორც ეს მიღებული იყო ევროპულ და ამერიკულ ისტორიოგრაფიაში, სკეპტიკურად ეკიდებიან. მათ აქ შუა საუკუნეების ისტორიის დასრულება და ახალი ისტორიის დაწყება მიზანშეწონილად არ მიაჩნიათ [35. 12. 6-11]. ისინი ფიქრობენ, რომ ეს იყო გარდამავალი პერიოდი XVI საუკუნის დასაწყისიდან XVII საუკუნის შუა ხანებამდე, ან „გვიანი შუა საუკუნეები და ადრეული ახალი დრო“ ერთად. ალბათ, არ შევცდებით თუ ვიტყვით, რომ ამგვარი დამოკიდებულება უფრო მეტ ნათელს კი არ ფენს საკითხს, რამდენადაც ბუნდოვანს ხდის. მარქსისტული პერიოდიზაციის გადასინჯვა პალიატიურ, ზედაპირულ, ხასიათს ატარებს და უფრო სიტყვიერად ხდება. ჩვენი აზრით, მსოფლიო ისტორიის მარქსისტული პერიოდიზაციის გადასინჯვის ეს მცდელობა წარმატებულად ძნელია მივიჩნიოთ. ამ თემაზე კამათი კი ღია კარის მტვრევად მიგვაჩნია. ეს იქნება დავა უდავო საკითხზე.

ამრიგად, თავდაპირველად ქართული ისტორიოგრაფია შუა სა-

უკუენების, კონკრეტულად სკანდინავიის ქვეყნების ისტორიის პერიოდიზაციის დროს სწორი გზით მიდიოდა. იმ წლებში გამოცემული შუა საუკუნეების პირველი ეროვნული სასკოლო სახელმძღვანელოები, ვფიქრობთ, ამის ილუსტრაციაა. მკვეთრ მეტამორფოზს ადგილი აქვს 1921 წელს საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ. ქართული ისტორიოგრაფია იძულებული იყო გადაეხია არჩეული გზიდან და სულ სხვა მიმართულებით წასულიყო. პრიორიტეტული შეიქმნა საკითხისადმი ფორმაციული მიდგომა, მონისტური პრინციპი. ეს როგორც უკვე აღვნიშნეთ, თავდაპირველი გზის გაგრძელებად, წინ გადადგმულ ნაბიჯად, ძნელია, მივიჩნიოთ. მათ შორის მთავარ განსხვავებას სწორედ ეს უნდა წარმოადგენდეს. საბჭოთა მიდგომა იყო ძალზე იდეოლოგიზებული და პოლიტიზებული. ასეთი გახლდათ პოლიტიკური ნება [30].

დამონებული ლიტერატურა:

1. უ. სიდამონიძე, საქართველოში ბურჟუაზიულ დემოკრატიული მოძრაობის და სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების ისტორიოგრაფია (1917-1921წწ.) თბილისი, 1970.
2. მ. კალანდაძე, პროფესორი უშანგი სიდამონიძე, თბილისი, 2004.
3. Merab. kalandadze, Ushangi Sidamonidze. ein opfer der totalitaren. Regimes Georgica, 28.2005.
4. მ. კალანდაძე, საბჭოთა პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის შეფასებისათვის, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი. მსოფლიო ისტორიის ინსტიტუტი. ახალი და უახლესი ისტორიის კათედრა. VIII საფაკულტეტო კონფერენცია, თბილისი, 2015.
5. ნ. მამუკელაშვილი, საზოგადოებათ მეცნიერების სწავლება ქართულ საბჭოთა სკოლაში, ალექსანდრე ნამორაძის კრებული, თბილისი, 1993
6. ნ. მამუკელაშვილი, ისტორიის სწავლება ქართულ საბჭოთა სკოლაში, ალექსანდრე ნამორაძის კრებული, თბილისი, 1993.
7. მ. კალანდაძე, შუა საუკუნეების ისტორიის შესწავლა საქართველოში (XX საუკუნის 50-იანი წლებიდან 1991 წლამდე),

- ქართული წყაროთმცოდნეობა, XXIII, თბილისი, 2021.
8. მ. კალანდაძე, დასავლეთ ევროპის შუა საუკუნეების და ახალი ისტორიის შესწავლა საქართველოში XX საუკუნის პირველ ნახევარში, თბილისი, 1999.
 9. გრ. ნათაძე, დასავლეთ ევროპის ფეოდალიზმის ისტორია, თბილისი, 1926.
 10. გრ. ნათაძე, დასავლეთ ევროპის ფეოდალიზმის ისტორია, თბილისი, 1933.
 11. ალ. ნამორაძე, პროფესორი გრიგოლ იასონის-ძე ნათაძე. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 77, თბილისი, 1959.
 12. შუა საუკუნეების ისტორია. პროფ. გურამ კუტალიას რედაქციით, თბილისი, 2004.
 13. დასავლეთ ევროპის ისტორია XVI საუკუნეში, (სახელმძღვანელო) მურმან პაპაშვილის რედაქციით, თბილისი, 2016.
 14. გრ. ნათაძე, ინგლისის მოკლე ისტორია, თბილისი, 1919.
 15. ვ. დონდუა, საშუალო საუკუნეების ისტორია, ქუთაისი, 1919.
 16. ივ. გველესიანი, საშუალო საუკუნეების ისტორია (შედგენილი პროფ. ა. ა. ვასილევის სახელმძღვანელოს მიხედვით) თბილისი, 1920.
 17. ვულფიუსი, საშუალო ისტორიის სახელმძღვანელო, 1919.
 18. ალ. წერეთელი, მსოფლიო ისტორია, ნაწილი მეორე, საშუალო საუკუნეები, თბილისი, 1919.
 19. მ. კალანდაძე, ქართული მედიევისტიკის სათავეებთან, თბილისი, 2009.
 20. კ. ანთაძე, ლ.ფირცხალავა, შუა საუკუნეების ისტორია, VII კლასის სახელმძღვანელო მეორე გამოცემა, თბილისი, 2000.
 21. ჯავახია, ა. გეთიაშვილი, შუა საუკუნეების ისტორია, VII კლასის სახელმძღვანელო, თბილისი, 2003.
 22. გუკოვსკი, ო. ტრახტენბერგი, ისტორია ფეოდალიზმის ეპოქისა, თბილისი, 1933.
 23. გ. კუტალია, თსუ შუა საუკუნეების ისტორიის კათედრის ისტორია, შუა საუკუნეების ისტორიის საკითხები, VI, თბილისი, 2004.
 24. ისტორიის შესწავლისათვის, თბილისი, 1937.
 25. შუა საუკუნეების ისტორია, ა. უდალცოვის, ე.კოსმინსკის და

- ო. ვაინშტაინის რედაქციით ნაწილი მეორე, თბილისი, 1949.
26. გ. ტივაძე, შუა საუკუნეების ისტორია, ნაწილი მეორე, თბილისი, 1970.
 27. გრ. ჩხარტიშვილი, შუა საუკუნეების ისტორია, ნაწილი პირველი, თბილისი, 1963.
 28. М. Блок, Характерные черты французской аграрной истории, Москва, 1957.
 29. И. Хейзинга, Осень средневековья, Москва, 1988.
 30. მ. კალანდაძე, მსოფლიო ისტორიის პერიოდიზაცია ქართულ ისტორიოგრაფიაში, თბილისი, 2007.
 31. 98. კ. ანთაძე, მ. კალანდაძე, კ. მეშველიანი, ისტორიის პერიოდიზაციისათვის, მაცნე, ისტორიის სერია, 2. 1992.
 32. М. Каландадзе, Грузинские школьные учебники новой истории, Преподавание истории в школе, 7, 1994.
 33. მ. კალანდაძე, შუა საუკუნეების ისტორიის პერიოდიზაცია, გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალი, 9-10, 2017.
 34. გ. ჟორდანი, შენიშვნები მსოფლიო ისტორიის პერიოდიზაციის საკითხზე, თბილისის უნივერსიტეტი, 1991, 29. ნომბერი
 35. აკ. გეთიაშვილი, რამდენად მისაღებია ეს ქრონოლოგია ანუ განა უნდა დაუბრუნდეთ XV საუკუნეს? შუა საუკუნეების ისტორიის საკითხები, ნაწილი მეორე, თბილისი, 2000 (ჩვენი აზრით, საკითხის ასე დასმა ძირშივე მცდარია. ახალს ვერაფერს გვთავაზობს და რეტროგრადულად მიგვაჩნია).

Merab Kalandadze

*Doctor of historical sciences,
Ivane Javakishvili Tbilisi state
university, associated professor*

Study of the History of Medieval Scandinavian Countries' in Georgian Historiography

Summary

The ongoing research aims to explore and shed light on a specific issue related to the study of the medieval history of Scandinavian

countries. This topic has not been sufficiently addressed in previous research, and the current work represents the initial stage of its investigation. This is a novelty within the Georgian context, and it is interesting and relevant for us.

The main goal is to achieve accurate, objective, and comprehensive assessment within the framework of the study of the Soviet Georgian historiography. This is not an easy task and requires a principled approach.

The apologetic assessment of the Soviet Georgian historiography, which dominated during previous years, is now outdated and has entered a stage of advanced historical research. This is a unique opportunity. We should not repeat the mistakes of the past. The objective evaluation of the Soviet Georgian historiography cannot be replaced by a biased view. This statement applies to the course of action for both uniqueness and continuity. The true path lies in the middle, not on either extreme. This approach does not involve any easy actions, but it is desirable to determine the truth differently. Let us investigate the path of truth, as it already exists. This opportunity allows us to examine it as a means of clarification, both in the north and in the south, to attempt to uncover its hidden, objective motives.

Now let's briefly discuss the periodization of the question. The Georgian historiography of the Soviet period can be divided into three distinct periods. Factually, this implies an internal periodization of the question. From the years 1920 to 30s, during the interwar period, the struggle for independent thinking, which had been present within the framework of Soviet connections, resurfaced and has not yet been resolved. This issue could be approached optimally in the context of Georgian media studies during the Soviet period.